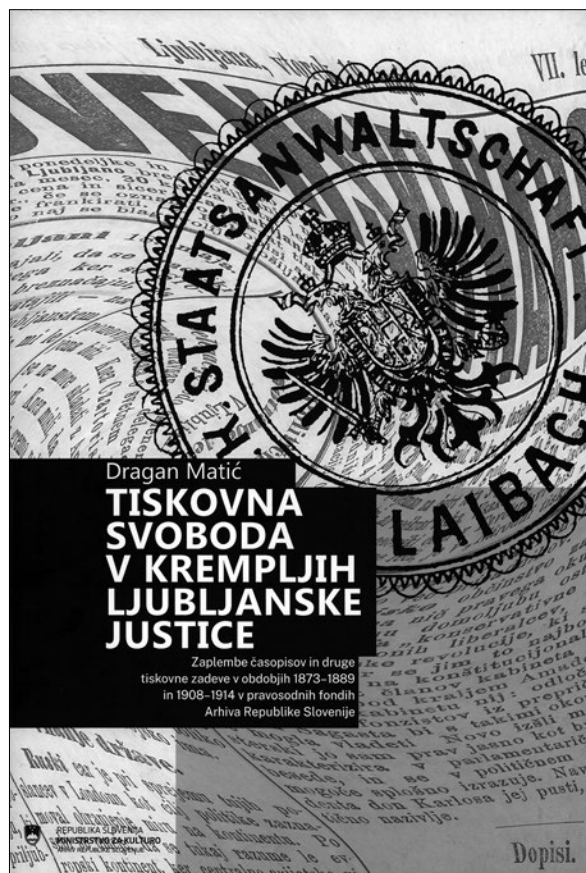

Čas rdečih svinčnikov

Dragan Matić: *Tiskovna svoboda v krempljih ljubljanske justice : zaplembe časopisov in druge tiskovne zadeve v obdobjih 1873–1889 in 1908–1914 v pravosodnih fondih Arhiva Republike Slovenije*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2023. 336 strani.

Knjiga Dragana Matića zajema iz bogate zakladnice pravosodnih fondov slovenskega nacionalnega arhiva, posveča pa se tematiki, ki povezuje na eni strani živahno politično strankarsko življenje iztekajočega se 19. in mladega 20. stoletja, na drugi barvito pahljačo zlasti periodičnega tiska, ki je služil prenosu političnih idej med najširše občinstvo. Vmes pa je država v pravosodni sistem vtaknila še varovalke, ki so poskrbele za to, da politika (in tisk) s preradikalnimi idejami ne bi ogrozila obstoja države oziroma ne bi (preveč) spodkopavala ugleda njenih institucij ali nosilcev moči. Temu so včasih rekli cenzura, njeno delovanje pa je po stoletju in pol zanimiv dokument časa ter ogledalo družbe, ki je tedaj stopala na pot demokratizacije in podružbljanja politike ter postajala podobna temu, kar označuje demokracije zahodnega tipa še dandanes.

Politična zgodovina s strankarskimi programi, volitvami, politiki in njihovimi debatami zna biti za večino precej suhoparna zadeva, a na srečo obstajajo tudi izjeme – avtorji in dela, ki vse naštetu zavijejo v okusen ovoj zanimive pripovedi, skrbno izbrane perspektive in originalnosti. Na srečo gre pri predstavljeni knjigi prav za tak grižljaj. Avtor je z zasnovo svojega dela namreč mislil tudi na bralce, ki jim tovrstna tematika zgodovinsko (in pravniško) ni blizu, zato je moč v njem najti tudi dobrodošle »učbeniške« prijeme. Začetek nas najprej pouči o pomenu tiska, nas seznani s predmetom obravnave ter predstavi obe instituciji, ki sta »prispevali« gradivo za knjigo – državno tožilstvo in deželno sodišče v Ljubljani. Sledi dobrodošla seznanitev z zakonodajo in postopkom v tiskovnih zadevah, po katerem so se odvijale v nadaljevanju predstavljene zgodbe o sodnih posegih v pravico do obveščenosti.

Osrednja nit dela je kronologija – tri obdobja, poimenovana po pomembnih osebnostih in značilnostih: »konfiskacijsko ministrstvo« Lasser-Auersperg (1873–1878), Taaffe-Winklerjeva doba (1879–1889) in obdobje pred veliko vojno (1908–1914) tvorijo okvir, v katerem je po posameznih letih najprej podano število tiskovnih postopkov, sledi pa podrobna obravnava najzanimivejšega ali najbolj tipičnega primera v tem letu. Vsako izmed poglavij spremlja tudi kratek, a izčrpen opis značilnosti obdobja z glavnimi poudarki, poglavje pa se prav po šolsko zaključí s preglednico tiskovnih zadev obravnavanega obdobja in sklepom. Knjiga se zaključí s pregledoma tiskovnih zadev Deželnega sodišča v Ljubljani (1873–1889) in Državnega tožilstva v Ljubljani (1908–1914), ki ju spremljajo kratki registri zadev.

Prvo obdobje (1873–1878) intenzivne germanizacije, razhoda mlado- in staroslovencev ter porajanja živahne »žurnalistične« dejavnosti je prinašalo izzive tako za novinarje in urednike, ki so si včasih želeli povratka »prave« cenzure, ko se je natančno vedelo, kaj je dovoljeno in kaj ne, kakor za pravosodne organe in policijo, ki je v gluhi noči pregle-

dovala še sveže izvode in prežala na prekucuške ali žaljive članke. Med predmeti zaplemb tedaj srečamo poleg stalnih osumljencev (Slovenski narod, Slovenec) pogosto tudi Alešovčevega Brenclja, ki ga je od »resnih« listov ločevalo prav dejstvo, da je bil narejen za to, da smeši in biča napake v politiki in družbi. Časopisi so v tem obdobju pogosto ločili funkciji »glavnega« in »odgovornega« urednika, pri čemer so zadnjemu (pogosto je bil to celo »slamnatí mož« brez premoženja, a na dobrem glasu) namenili vlogo grešnega kozla in stalne stranke sodišč. V poglavju so podrobno predstavljeni primeri obravnav zoper Alešovca in Jurčiča, pohvalno pa je, da so na stran preganjanjih listov in novinarjev stopili tudi nekateri poslanci (Vošnjak), ki so skušali letvico dovoljenega dvigniti na državnem nivoju.

Taafe-Winklerjevo obdobje (1879–1889) je bilo po prav maničnem preganjanju tiskovne svobode v pretekli periodi precej bolj spravljivo, povezano s siceršnjim deljenjem političnih »drobtin« kranjskim Slovencem. Prineslo je prvo zaplembo »anarho-komunističnega« lista (1880), v istem letu pa še pričakovano zaplembo Brenclja zaradi očitkov o nemškutarstvu lavantinskega škofa Stepišnika in hkratno (malce bolj nepričakovano) ustavitev preiskave zoper Alešovca v isti zadevi. Vmes se kot jara kača ponavljajo prizadevanja za slovensko poslovanje sodišč – to se je za tiskovne zadeve zgodilo po letu 1883, čeprav se je že Jurčič sredi 70. let učinkovito boril za to ustavno pravico, in spričo spremenjenih družbenih razmer bolj ali manj duhoviti in izvirni »napadi« na »Nemce« in renegate. Za malce bolj žgečkljiv konec te periode je s svojim samomorom poskrbel nesrečni cesarjevič Rudolf (1889), ki ga je (in z njim vso habsburško hišo) bilo treba vsekakor obvarovati pred nepotrebno in neprimerno publiciteto.

Svoj osrednji motiv je imela cenzura tudi v zadnji periodi pred veliko vojno (1908–1914), dobila

pa ga je že prvo leto v divjaškem napadu Nemcev na cirilmetodovske zborovalce na »nemškem« Ptuj, še bolj pa seveda v septembrskih demonstracijah v Ljubljani, ki so odnesle življenji Ivana Adamiča in Rudolfa Lundra. Ta dva dogodka, ki sta radikalizirala politično življenje na Kranjskem in v drugih deželah s slovenskim prebivalstvom, so dodobra izrabili tako politiki kot mediji, ki so zato velikokrat končali v zaplembi, vsaj malo moralno sporno pa je, da so iz žrtev s prodajo »prigodnih« spominskih medalj in znamk »narodni« kapitalisti celo kovali dobiček. Kljub temu glavnemu torišču tiskovnih zadev kranjskega pravosodja, pa so se tudi v tem času ponavljali bolj ali manj stalni grehi časnikarjev in urednikov – žalitev časti, obrekovanje, ki so pridobivali ostrino in povzročili, da se je število zaplemb po prehodnem upadu v pretekli periodi znova dvignilo. Kot zloveščo novost pa velja izpostaviti »reptilsko« financiranje naklonjenih časnikarjev in medijev na Kranjskem, ki si ga je v letih pred I. svetovno vojno privoščila srbska vlada in v maniri specialne vojne širila svojo agitacijo med Slovenci.

Popotovanje v preteklost slovenskega političnega tiska in njegove (ne)svobode, ki ga opravimo med branjem Matičeve knjige, je tudi zgodba o dozorevanju slovenske politične in medijske krajine, iznajdljivosti urednikov in založnikov pri izogibanju zaplembam in kaznim ter nenazadnje še en dokaz za to, da se v zgodovini malo stvari zgodi »na novo«:

»Kmetija za kmetijo gre na boben, po drugih krajih pa se denar pri oknih ven meče: opominjamo le na dunajsko razstavo, na operno gledališče, na velikanske plače nekterih državnih služabnikov, na podpore, ki so se dajale in se še dajejo bankam, železnicam, služnim časnikom itd. itd.« Slovenec, 1. 3. 1879 (zaplenjena številka)

Aleksander Žižek